

4. Міністерство економіки України. Наказ Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України (Методика, розд.2) 02.03.2007 N 60.
5. Закон України «Про Національний банк України» (679-14) (Відомості Верховної Ради України, 1999 р., N 29)
6. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні(методологія оцінки та механізми забезпечення)/О.І. Барановський; Київ. Нац. Торг.-екон.ун-т. – К., 2004. – 759 с.
7. Єріна А.М., Єрін Д.Л. Статистичні індикатори платоспроможності країни // Наук. Записки. –К.: Видавничий дім «КМ Академія». -2003.- Т.22. –С. 330-334.
8. Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання: Монографія. – К.: Університет економіки та права «КРОК», 2008. – 403 с.
9. Фінанси: [навч. посіб.] / [Юрій С.І., Алексеєнко Л.М., Федосова В.М.]; за ред. С.І. Юрія, В.М.Федосова. – К.:Знання, 2008. – 611с.
10. Міністерство фінансів України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL <http://www.minfin.gov.ua>.
11. Державний комітет статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL <http://ukrstat.gov.ua>.
12. Національний банк України [Електронний ресурс] – Режим доступу: URL <http://www.bank.gov.ua>.
13. Рахункова палата України [Електронний ресурс] – Режим доступу: URL <http://www.ac-rada.gov.ua>.
14. Центр політичної інформації [Електронний ресурс] – Режим доступу: URL <http://da-ta.com.ua>.
15. Економічна онлайн бібліотека [Електронний ресурс] – Режим доступу: URL <http://ecolib.com.ua>.

УДК 330.341.2:338.43.01

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ТЕОРІЯ ЯК ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Дубініна М.В., к.е.н., доцент

Миколаївський державний аграрний університет

Своєрідність процесів, що відбуваються в сучасному світі, змушує дослідників звертатися до глибинних проблем економічної науки, вирішення яких дозволяє визначити вектор економічного розвитку. Це, перш за все, відноситься до проблеми трансформації соціально-економічних систем, з якою стикається Україна протягом останніх десятиліть.

The peculiarity of the processes taking place in the modern world makes researchers turn to the deeper problems of economic science, the solution which allows to determine the vector of economic development. This primarily relates to the issue of transformation of the socio-economic systems, is facing Ukraine in recent decades.

Постановка проблеми. Трансформація планової економіки є складним процесом, у ході якого належить вирішити безліч важких завдань. Головною умовою успішного переходу до ринкової економіки є створення ринкової інституціональної структури. Найважливішим кроком на цьому шляху є глибоке розуміння суті, ролі, функцій і еволюції соціальних інститутів суспільства, в першу чергу економічних, які здійснюють координацію і сприяють кооперації людей у нових умовах трансформації економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми десятиріччями в економічній науці посилюється інтерес до інституціональної теорії взагалі і до її неінституціонального напрямку особливо. Безумовно, необхідним є розгляд особливостей інституційного забезпечення сталого розвитку в залежності від того, наскільки розвинені неформальні інститути сталого розвитку країни та на якому рівні розвитку етичного мислення знаходиться суспільство. Серед українських і російських вчених, які залучають до економічного аналізу інституціональну теорію, слід назвати таких учених, як Г. Клейнер, О. Прутська, В. Радаєв, В. Тамбовцев, О. Чаусовський, А. Чухно, О. Шастітко та ін.

Проте слід відзначити, що опубліковані роботи охоплюють лише певне коло проблем інституціонального розвитку. На даний час відсутні системні прикладні застосування інституціональної теорії щодо конкретних галузей економіки.

Постановка завдання. В Україні інституційні засади сталого розвитку наразі ще не сформовані. Саме тому питання інституційного забезпечення сталого розвитку є злободенним для нашої країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поява інституціоналізму як нового напрямку економічних досліджень теоретичного характеру зумовлюється цілим рядом об'єктивних і суб'єктивних причин. Ці причини пов'язані з процесом розвитку світової економіки в цілому.

XIX століття для економічної науки стало століттям значущих теорій і напрямів наукової думки, які не тільки сприяли подальшому розвитку самої науки, але і вплинули на соціально-економічний розвиток суспільства.

Представники інституційного напрямку економічної науки принципово відрізняються. Вони використовують категорію “інститут” як вихідне поняття, завдяки чому стало можливим у рамках економічної науки розглядати не-економічні явища, що значно розширило її предмет. Якщо неокласики зводять до ринку всю економіку і всі суспільні відносини, то інституціоналісти ділять економіку на ринок і не ринок, розглядаючи і те і інше як сферу дії інститутів, вивчаючи взаємодії ринків і ринкових інститутів, і неринкових сил. Таким чином, економіка у представників інституційної школи більша, ніж ринок (наприклад, аллокація - це функція не тільки ринку, а результат всієї системи організації і контролю в економіці).

Термін “інституціоналізм” з'явився в 1916 р, його став використовувати американський економіст У. Гамільтон. Незважаючи на значення даного напрямку, він до кінця ще не сформувався, відрізняється внутрішньою неоднорідністю, представляє собою ціле сімейство підходів, об'єднаних кількома загальними ідеями, такими як:

1. Інститути мають значення для пояснення поведінки економічних агентів і розміщення ресурсів, при цьому акцент робиться на аспекти, пов'язані з ефективністю.

2. Інститути розглядаються з точки зору їх впливу на рішення, які приймають економічні агенти, вони обмежують вибір альтернатив, з яких індивід може вибрати відповідно до своєї критеріальної функції.

3. Інститути не тільки технологічні утворення, але і структури, що упорядковують взаємодії між людьми, тому можливе вивчення внутрішньофірмових обмінів.

4. Інституційні альтернативи порівнюються одна з одною, а не з ідеальним положенням речей, відбувається зміщення від суто кількісного аналізу до якіснішого, де зіставляються дискретні альтернативні структури.

5. Раціональність поведінки розглядається як змінна величина, яка залежить від складності вибору, її повторюваності, інформації, ступеня вмотивованості індивіда. Механізмом розміщення ресурсів є не ринок, а інститути або владні структури, які формуються за допомогою ринку.

Інституціоналізм в своєму розвитку пройшов кілька етапів, кожен з яких відображає еволюцію економічної організації суспільства.

Основними представниками раннього (старого) інституціоналізму є Т. Веблен, Дж. Коммонс, Дж. Кларк, Дж. Д.О. Гелбрейт.

Всередині пізнього немає абсолютно чітких меж і можна виділити традиційний (представники: У. Даггер, Буд. Гамільтон, Р. Хейлбронер та ін.) і пізній (новий) інституціоналізм.

Т. Еггертссон запропонував у пізньому інституціоналізмі розрізнити дві гілки: НІЕТ (нова інституційно-еволюційна теорія, представники: Дж. Ходжсон, Про. Вільямсон, Р. Саймон); неоінституціоналізм (представники: Р. Коуз, Буд. Норт, А. Алчан та ін.).

У сучасному інституціоналізмі виділяють також соціальний напрямок інституціоналізму (представники: Ф. Перру, Ж. Фурастьє, Р. Мюрдаль та ін.).

В економічній літературі є чимало спроб систематизації інституційних підходів до дослідження господарських систем. Так, наприклад, Р. Нуреевим запропонована розгорнута класифікація сучасних інституціональних концепцій. У цій класифікації дослідник виділяє неоінституціональну економіку і нову інституціональну економіку. Під неоінституціоналізмом ним розуміється економічна теорія, що включає в себе теорію суспільного вибору, теорію прав власності, теорію агентів, теорію трансакційних витрат. Нова інституціональна економіка представлена французькою економікою угод і такими теоріями, як теорія постіндустріального суспільства, теорія конвергенції, теорія постеконічного суспільства, економіка глобальних проблем.

Предметною областю раннього інституціоналізму є відносини, пов'язані із взаємодією інститутів праці і капіталу, корпорацій з дрібними і середніми підприємствами, погодженням (протиріччями) приватних і суспільних інтересів.

Традиційні інституціоналісти розглядають еволюцію інститутів і організацій, регулювання економіки в цілому через їх вплив на економічну поведінку з урахуванням традицій, культури, системи цінностей. У. Гамільтон пише, що предметом дослідження є інститути.

У НІЕТ як предмет дослідження розглядається саме інституційне середовище. Таким чином, у традиційних інституціоналістів і представників НІЕТ предметом дослідження є відносини з приводу впливу будь-яких інститутів або інституціонального середовища на поведінку людей.

Зміст терміна “інститут” (основна категорія представників інституціонального напрямку) трактується вченими по-різному.

Неоднозначний підхід до інститутів заклали самі основоположники інституціоналізму - Т. Веблен і Дж. Коммонс. У Т. Веблена інститути - це звичний спосіб мислення..., вони представляють консервативну силу, що стримує введення нової технології і нових організаційних систем, (тим самим він критикував ті інститути, значення яких сам же і проголосив).

Дж. Коммонс вважає, що інститути є результатом дій колективів для полегшення здійснення трансакцій. Інститут покликаний контролювати індивідуальну діяльність. Поширення інститутів, за Дж. Коммонсом, одночасно означає і поширення організацій з їх правилами. Організація є одним з інститутів, а існування інститутів обумовлено організаціями. Інститути та організації - дві грані одного і того ж явища. Суспільство представляє собою переплетення організацій, на вершині якої знаходиться держава як вища з функціонуючих організацій.

Виходить, що, з точки зору Т. Веблена, інститути стримують введення нових технологій, а з точки зору Дж. Коммонса, інститути - спосіб вибору між технологічними альтернативами. Праці Т. Веблена є основою еволюційного інституціоналізму, а Дж. Коммонса - нового інституціоналізму.

Інститути, за визначенням У. Гамільтона, формують громадські звички і звичаї, спосіб мислення для групи людей, народу. В. Ніл писав, що інститут може бути виражений у вигляді трьох елементів: правил, стандартів поведінки і стереотипів мислення. С. Вінтер і Р. Нельсон визначали інститут як сукупність норм і правил, а норма - це розпорядження певної поведінки, обов'язкове для виконання і має своєю функцією підтримання порядку в системі взаємодії.

У всіх представників інституціонального напрямку “інститути” виступають як щось зовнішнє по відношенню до економіки. Старі інституціоналісти характеристики індивідів виводять з характеристики інститутів. Традиційні інституціоналісти розглядають інститути як технологічні утворення, представники НІЕТ і неінституціоналізму розглядають їх як норми і правила гри. Об'єктами соціального інституціоналізму є підприємства, ринок, держава, традиції, церква і т.д.

Методологія різних інституційних теорій близька. Вона передбачає широке використання описово-статистичного, історико-генетичного методів, суб'єктивного ідеалізму в тлумаченні суспільних процесів. Основні принципи, які використовували всі представники інституційного напрямку - це міждисциплінарний підхід, принцип історизму, увага до громадських протиріч.

Таким чином, представники всіх теорій інституціонального напрямку розглядають економіку як систему влади, припускають існування декількох точок рівноваги або їх повну відсутність на відміну від неокласиків, але досліджують процеси, що забезпечують реальне досягнення оптимального балансу.

Значний інтерес представляє дослідницька програма представників інституціонального напрямку.

Загальними для всіх теорій є наступні положення:

- економіка не ідентична ринку, вона значно ширша (якщо неокласики зводять до ринку всю економіку і всі суспільні відносини, то інституціоналісти ділять економіку на ринок і не ринок, розглядаючи і те й інше як сферу дії інститутів, вивчаючи взаємодії ринків і ринкових інститутів та неринкових сил);

- економіка - це система влади (влада трактується як ступінь участі в економічному регулюванні, у розміщенні ресурсів і доходів згідно з певними інтересами);

- соціальні і правові інститути грають центральну роль у визначенні економічної поведінки та економічних показників, розміщенні ресурсів;

- під впливом часу інститути еволюціонують, можуть бути змінені через політичне втручання;

- діяльність існуючих інститутів не обов'язково спрямована на досягнення соціального блага;

- у нових технологічних та економічних умовах необхідний соціальний контроль.

Що стосується ролі держави в економіці, то ранній інституціоналізм прихильно ставився до державного втручання.

Традиційні інституціоналісти вважали, що механізмом розміщення ресурсів є владні структури.

НІЕТ орієнтована на людину, її свободу, що відкриває шлях до економічно ефективного, стійко розвивається на основі внутрішніх стимулів суспільства. У цій концепції обґрунтовується ідея ослаблення впливу держави, досить сильний, щоб встановити в суспільстві правила гри і контролювати їх дотримання. Але в цілому державне втручання має позитивний вплив на економіку.

Неоінституціоналізм додає, що траєкторію розвитку суспільства визначає співвідношення між ефективними і неефективними інститутами. А. Алчіан, дотримуючись еволюційної гіпотези, вважає, що конкуренція між інститутами призводить до усунення "слабких" і сприяє виживанню тих, які забезпечують найбільшу ефективність при координації дій економічних суб'єктів. Д. Норт вважав теорію технологічних змін дуже важливою. На його думку, зміни в інститутах викликаються змінами цін та ідеології.

Для соціального інституціоналізму важливим є створення системи соціального контролю над економікою. До форм соціального контролю вони відносять регулюючий вплив держави на великі корпорації, конкуренцію, ціни, зайнятість, грошовий обіг, фінанси. Держава повинна посилити свою роль арбітражного органу, що забезпечує дотримання загального інтересу і одночасно стимулюючого приватну ініціативу.

Ключовою категорією в дослідженнях інституціоналістів є категорія інтеграції (або дезінтеграції) суспільства - це консолідація, згуртування суспільства на базі певної системи цінностей для досягнення спільних цілей.

Він відзначає, що вступ відсталих країн на шлях соціально-економічного розвитку вимагає кардинальних зрушень у культурі населення,

включаючи контроль за народжуваністю, реформи охорони здоров'я і освіти. Ці зміни можливі за умови демократизації політичних інститутів, розвитку самоврядування. Поліпшення побутових умов спричинить зрушення в психології населення, зробить його сприйнятливим до техніко-економічної модернізації в сільськогосподарському виробництві і в інших сферах економіки. Вибір технології є прерогативою влади. Причому не тільки держава, але й корпорація також є феноменом влади.

Вивчаючи інститути, вчені намагаються зрозуміти і пояснити соціальні процеси, що відбуваються в різних країнах, заглиблюючись в історію, побачити перспективи суспільного розвитку. Це особливо важливо для тих країн, де здійснюються економічні перетворення. Неврахування досягнень всіх напрямків розвитку економічної думки в умовах різноманіття сучасного світу загрожує серйозними наслідками - віддаленням тих цілей, які поставило перед собою суспільство.

Висновки. Умовою успішної модернізації економіки є приведення інституціонального середовища у відповідність із зазначеними цілями і завданнями. Економіці потрібні сучасні інститути примусу, націлені на забезпечення сталого розвитку. Такі інститути припускають посилення ролі держави в напрямку стимулювання тих дій господарюючих суб'єктів, які забезпечують зниження всіх видів витрат з урахуванням використання можливостей кон'юнктури ринку та розвитку національного виробничого потенціалу. Вони націлені на створення такої вітчизняної продукції, яка б задовольняла зростаючі потреби сучасних покупців і відповідала їх платоспроможному попиту. Інституціональні перетворення повинні представляти собою цілісну систему, що забезпечує ефективну взаємодію всіх секторів ринкової економіки. Непослідовність і фрагментарність реалізації ринкових реформ призвела до відокремлення інтересів основних акторів економіки, трансформації їх інтересів, ігнорування соціальної та духовної складових реформи, які забезпечують відтворення і зростання людського потенціалу. Склалося протиріччя між системою (цілим) та її структурними елементами. Синхронізація інтересів усіх суб'єктів ринкової економіки повинна посилити загальнонаціональний ефект у порівнянні з розрізненою ефективністю діяльності окремих суб'єктів економіки, стати потужним прискорювачем темпів економічного зростання в народному господарстві.

Література:

1. Капелюшников Р.И. Новая институциональная теория / Р.И. Капелюшников // [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.polittech.ru/libertarium/10625>
2. Васильева Е.Э. Институционализм как альтернатива неоклассической и марксистской экономической теории / Е.Э. Васильева// Квартальный бюллетень клуба экономистов. Вып. 4. — Минск: Изд. «ПроPILEи», 2000. - С. 166.
3. Нуреев Р.М. Институционализм: прошлое, настоящее, будущее (вместо предисловия к учебнику «Институциональная экономика») / Р.М. Нуреев / Вопросы экономики. - 1999. - №1. - С. 125. - Режим доступу: <http://www.strategy-spb.ru/partner/files/3institutismalism>.
4. Олейник А.Н. Институциональная экономика: Учебное пособие /А.Н. Олейник // М.: ИНФРА-М. 2002. -С. 8. - Режим доступу: <http://www.strategy-spb.ru/partner/files/3mstitutismalism>.